

ӘОЖ 81; 070; МҒТАР 16.31.02, 19.41.41
<https://doi.org/10.47526/2024-4/2664-0686.105>А.М. ЖУМАГУЛОВА¹, А.Ә. РАМАЗАН², Б.Ж. КАРИМОВА³¹филология ғылымдарының кандидаты, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті
(Қазақстан, Семей қ.), e-mail: azhmagulva@mail.ru²филология ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Қазақстан, Алматы қ.), e-mail: ramazan.aigul@kaznu.kz³PhD, I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті
(Қазақстан, Талдықорған қ.), e-mail: sultan-3@mail.ru

БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН МЕДИАӨНІМДЕР ЖӘНЕ ТІЛДІК ОРТА

Аңдатпа. Зерттеу мақала балаларға арналған медиаөнімдердің тілдік қолданысын бағамдауға арналады. Баланың тұлға ретінде дамуына ықпал ететін, нақтырақ алғанда, тілдік ортасының қалыптасуына септігін тигізетін медиаөнімдер туралы сөз қозғалады. Мақалада бүгінгі медиаөнімдер баланың қоршаған ортада қауіпсіз, алаңсыз өмір сүруіне, сапалы білім алуы мен дамуына, денінің сау болуына, тілдік ортасының қалыптасуына қаншалықты ықпал ете алады деген өзекті сұраққа жауап іздеу мақсаты қойылды. Зерттеу нысаны ретінде балалар контентін құрап отырған танымдық мультфильмдер мен роликтер, гиф суреттер алынды. Медиаөнімдердің баланың тұлға ретінде дамуына, тілінің тез әрі анық шығуына септігін тигізуі бақылау, сипаттау, салыстыру әдістері арқылы сипатталды. Балаларға арналған медиаөнімдердің тиімділігі мен қолданысын саралау міндеті қойылды.

Бүгінде балалар контентін бақылау үшін арнайы зерттеу институттарының жұмыстары негізге алынып, мұндай қазақтілді зерттеулер қатарының артуы әдіснамалық тұрғыдан пайдалануға септігін тигізері анық.

Мақаланың әдістемелік негізін балалар контентінің қалыптасуы мен дамуын бағалауға байланысты отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері құрайды. Зерттеу барысында жүргізілген әлеуметтік сауалнама балаларға арналған медиаөнімдердің пайдасын анықтауға мүмкіндік береді. Мақала негізінде жасалған қорытындылар балаларға арналған өнімдердің сапасын жақсартуда теориялық, әрі практикалық тұрғыдан маңызды бола алады. Сондықтан балаларға арналған сапалы контенттер баланың тұлғалық дамуына, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіре білуіне, салауатты өмір сүруіндегі басқа да оңды нәтижелерге жетуіне ықпал ететіні сөзсіз.

Кілт сөздер: телеарна, тілдік орта, балалар бағдарламалары, телеөнім, жас ерекшелік, мультфильм, медиаөнім.

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Жумагулова А.М., Рамазан А.Ә., Каримова Б.Ж. Балаларға арналған медиаөнімдер және тілдік орта // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2024. – №4 (134). – Б. 62–73. <https://doi.org/10.47526/2024-4/2664-0686.105>

*Cite us correctly:

Jumagulova A.M., Ramazan A.A., Karimova B.J. Balalarga arналган mediaonimder jane tildik orta [Media Products and Language Environment for Children] // Iasaui universitetinin habarshysy. – 2024. – №4 (134). – B. 62–73. <https://doi.org/10.47526/2024-4/2664-0686.105>

Мақаланың редакцияға түскен күні 05.06.2024 / қабылданған күні 30.12.2024

A.M. Zhumagulova¹, A.A. Ramazan², B.Zh. Karimova³

¹*Candidate of Philological Sciences, Shakarim university of Semey
(Kazakhstan, Semey), e-mail: azhumagulva@mail.ru*

²*Doctor of Philological Sciences, Al-Farabi Kazakh National University
(Kazakhstan, Almaty), e-mail: ramazan.aigul@kaznu.kz*

³*PhD, Ilyas Zhansugurov Zhetysu University
(Kazakhstan, Taldykorgan), e-mail: sultan-3@mail.ru*

Media Products and Language Environment for Children

Abstract. The research article will be devoted to the study of the linguistic use of media products for children. We are talking about media products that contribute to the development of a child as a person, in particular, contributing to the formation of a language environment. The article aims to find an answer to the urgent question of how today's media products can contribute to a safe, carefree life of a child in the environment, high-quality education and development, a healthy body, and the formation of a language environment. Educational cartoons and videos, GIFs that make up children's content were taken as the object of the study. Media production contributed to the development of the child as a person, the rapid and clear output of language, was described by methods of description and comparison. The task of differentiating the effectiveness and use of media products for children is set.

To date, based on the work of special research institutes for the control of children's content, an increase in a number of such Kazakh-language studies will certainly contribute to methodological use.

The methodological basis of the article is the works of domestic and foreign scientists related to the assessment of the formation and development of children's content. A sociological survey conducted during the study reveals the benefits of media products for children. The conclusions drawn on the basis of the article may have both theoretical and practical significance in improving the quality of products for children. Therefore, high-quality content for children will undoubtedly contribute to the personal development of the child, the assimilation of national values, and the achievement of other positive results in a healthy lifestyle.

Keywords: TV channel, language environment, children's programs, TV product, age specificity, cartoon, media product.

А.М. Жумагулова¹, А.А. Рамазан², Б.Ж. Каримова³

¹*кандидат филологических наук, Университет имени Шакарима города Семей
(Казахстан, г. Семей), e-mail: azhumagulva@mail.ru*

²*доктор филологических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Казахстан, г. Алматы), e-mail: ramazan.aigul@kaznu.kz*

³*PhD, Жетысуский университет имени И. Жансугурова
(Казахстан, г. Талдыкурган), e-mail: sultan-3@mail.ru*

Медиапродукты и языковая среда для детей

Аннотация. Исследовательская статья посвящена изучению языкового использования медиапродуктов среди детей. Речь идет о медиапродуктах, способствующих развитию ребенка как личности, в частности, способствующих формированию языковой среды. В статье поставлена цель найти ответ на актуальный вопрос, в какой степени современные медиапродукты могут способствовать безопасной и беззаботной жизни ребенка в окружающем мире, его качественному образованию и развитию, сохранению здоровья, а также формированию языковой среды. В качестве объекта исследования были взяты

познавательные мультфильмы и ролики, гиф рисунки, составляющие детский контент. Медиапродукция способствовала развитию ребенка как личности, а также быстрому и четкому формированию речи, что описывалось с помощью методов описания и сравнения. В статье поставлена задача дифференциации эффективности использования медиапродуктов для детей.

На сегодняшний день, благодаря работе специализированных исследовательских институтов, занимающихся контролем за детским контентом, увеличение числа казахскоязычных исследований, безусловно, будет способствовать методологическому развитию в этой области.

Методическую основу статьи составляют труды отечественных и зарубежных ученых, связанные с оценкой формирования и развития детского контента. Социологический опрос, проведенный в рамках исследования, позволяет выявить преимущества медиапродуктов для детей. Выводы, сделанные на основе статьи, могут иметь как теоретическое, так и практическое значение для улучшения качества продукции, ориентированной на детей. Качественный контент для детей, несомненно, будет способствовать личностному развитию ребенка, усвоению национальных ценностей, достижению других положительных результатов в сфере здорового образа жизни.

Ключевые слова: телеканал, языковая среда, детские программы, телепродукт, возрастная специфика, мультфильм, медиапродукт.

Кіріспе

XXI ғасыр адамзаттың индустриалдық қоғамнан ақпараттық қоғамға бет бұруымен ерекшеленеді. Ақпаратты ала білу, оны өңдеу және күнделікті пайдаланудың өркениетті дамуға тигізер әсері мол. Ақпараттық технологиялардың бүгінгі өнімдері әртүрлі әлеуметтік топтардың ақыл-ойына, эмоциясына, өз бетімен шығармашылық және сыни ойлауына, құндылық бағдарлары мен нанымдарына әсер етеді. 2020 жылдың 20 ақпанда ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев Ақпарат және қоғамдық даму министрі Д.Абаевқа медиаөнімдердің бәсекеге қабілетті болуын тікелей эфир кезінде арнайы тапсырған болатын. Күнделікті ақпараттардың жағымды және жағымсыз болатыны, сол жағымсыз ақпараттан қорғана білу керектігі қабілетті тұлға қалыптастыру мәселесімен тікелей байланысты. Қабілетті тұлғаны бала жасынан бастап дамытудың маңызы зор. Бұл орайда, еліміздегі балаларды қорғау мен олардың сапалы білім және тәрбие алуына, танымдық жағынан дұрыс дамып қалыптасуына ықпал ететін медиаортаны қалыптастыру бүгінгі таңда өзекті мәселе ретінде қойылып отыр. Сол себепті, ұсынылып отырған зерттеу тақырыбына деген қажеттілік – бүгінгі балаларға арналған медиаөнімдердің қолданыс аясы мен оның бала дамуына ықпалын бағамдауға арналып отыр. Көпшілікке мәлім, ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылды «Балалар жылы» деп жариялаған болатын. 2022 жылғы 20 наурыз №148 қаулысына орай «Балалар жылын өткізу жөнінде іс-шаралар жоспарын бекіту» заңнамалық құжатында балаларға арналған медиаөнімдерді (телебағдарламаларды, сериалдарды, деректі фильмдерді, вирустық роликтерді, көркем мотиваторларды, гиф суреттерді, әлеуметтік желілердегі, мессенджерлердегі имидждік өнімдерді) өндіру мен трансляциялау мәселесі де жоспарға енгізілген болатын.

Балалар әлемі өзгеше әрі тым нәзік. Бала – қандай да болмасын әділетсіздікке қарсы тұра алмайды. Тіпті ол өз мүддесін де қорғай алмайды. Сол себепті барынша балаларды қорғау, денсаулығы мен білімін нығайту, рухани дамуын қалыптастыру маңызды. Ол қажеттіліктерге жетуде айнала ортасымен қатар медиаөнімдердің де ықпалы болатыны сөзсіз. Себебі, бәрімізге аян дүние – бүгінгі әлем медиаақпараттардың толассыз алмасқан

уақыты. Осындай медиакеңістіктегі өнімдердің қалай қолданыс тауып отырғанын, оның бала дамуы мен қалыптасуына қаншалықты ықпалы тиіп отырғанын бағамдау да қажет-ақ.

Медиа саласының жылдан-жылға түрленіп, технологияның дамуымен бұрынғы шеңберінен шығып, тұтынушыға жаңа формалар мен форматта ақпараттық өнімдер ұсынып отырғаны белгілі. Демек, ақпаратты таратудың түрлі жолы мен тәсілдері де бар. Осылайша бүгінгі ақпараттық өнімдер өзара ықпалдасып, бір-бірін толықтыруда. Бұдан медиа саласының үлкен өзгерістерге ұшырағанын байқауға болады. Әсіресе, балалар контентін толыққанды қамтамасыз етуде телебағдарламалар, мультфильмдерден өзге түрлі танымдық роликтер мен гиф суреттер қолданысы назар аудартады. Себебі, балаларға арналған сапалы контенттер жасау заманауи қажеттілік болып отыр.

Балалар контентінің күннен-күнге толығыуы мен қолданысы, маңыздылығы әрине, көңілге қуаныш ұялатады, дегенмен, бұл өнімдердің бала дамуына, оның тілдік ортасына қаншалықты ықпал ететіні, ұлттық таным аясында насихатталуы назар аудартады. Осы мақсатта бақылау ретінде алынып отырған жұмыс барысында бірнеше түйіндемелер жасалды.

Зерттеу әдістері мен материалдар

Балаларға арналған медиаөнімдер қолданысы мен оның тілдік ортадағы көрінісіне бағам жасау мақсатындағы зерттеу жұмысы барысында бірнеше өнімдерге сипаттама берілді. Олардың қолданысына өзара салыстырмалар жасалды.

Ең алдымен телеөнімдер жайлы айтар болсақ. Барлығымызға белгілі, теледидар жас көрермендеріне қызмет етуден алшақтаған емес. Бұл тұста телевизия индустриясының дамуына, телекөрермендер аудиториясын ұлғайту мақсатында балалар хабарларын жанрларға топтастырып ұсынуда. Әрбір жанр белгілі бір көрермендер қатарын экран алдына жинайды. Бағдарламалардың шығарылу уақыты да есепке алынады. Телевизиялық бағдарламаларды дайындау барысында цифрлық құрылғыларды пайдалану нәтижесінде телевизиялық контентті арттыру мүмкіндігі арта түсті. Ендігі кезекте телевизия технологиялық құрал ғана емес, психологиялық құрал ретінде қызмет атқаруы маңызды болып отыр. Өйткені, теледидардың адамдардың көңіл-күйі мен психологиялық жағдайына әсері мол екендігі белгілі. Осы тұста телебағдарламалардың бала психологиясы мен физиологиялық дамуына ықпалының қаншалықты екендігін сипаттау – зерттеудің негізгі міндеттерінің бірі ретінде қойылды.

Мәселен, теледидарда түсірілім техникаларының ықшамдалуы және жоғары сапада бейне жазу жүзеге асырылуда. Алайда, бұл тұрғыдан да бейненің баланың сөйлеу мен ойлау тежелісін жақсартуға қаншалықты ықпал ететіні де маңызды болып отыр. Өйткені, бүгінгі қоғам дертіне айналып отырған балалардың түрлі нервтік жүйе ауруларының, атап айтсақ, сөйлеудің тежелуі, бала тілінің кеш шығуы, ашуланшақтық, аутизм, т.б. мәселелермен күресуде теледидар бағдарламаларының ықпалына басымдылық жасаудың қажеттілігі танылып отыр.

Алайда, балаларға арналған медиаөнімдер ретінде тек теледидар бағдарламаларын атау аздық ететіндігі белгілі. Медиакеңістік қолданысындағы қысқа бейне түріндегі танымдық роликтердің қажеттілігі мен тиімділігі артып отырғандығын байқауға болады. Қызықты, әрі қолжетімді түрдегі роликтер циклі оқушылар мен мектеп жасына дейінгі балаларға арналып дайындалуда. Қазақша танымдық мультфильмдер, танымдық видеолар саны да артып келеді. Мәселен, қазірде TikTok қосымшасы арқылы қысқа бейнелерді жасау мен көрудің үлес салмағы ұлғаюда.

Оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға арналған қысқа бейнелердің ұлттық сипатын, ұлттық код тетіктерін пайдалануына негіздей отырып, балалардың қызығушылығын арттыру үшін беріліп жүрген гиф-суреттерді де жиі кездестіруге болады.

Гиф форматы кескіндердің жылжу мүмкіндігін ұсынады. Анимациялық суреттердің қозғалысы балалардың назарын аудартады, сөздік қорын ұлғайтуға, қызықты білім беруге бағыттайды. Мәселен, гиф форматты «Қайырлы түн!» сынды суреттер баланың ұйқы режимін сақтауы, уақытында жеткілікті ұйықтауы мен көңіл-күйіне әсері мол. Осындай заманауи гиф суреттердің де қолданыс аясын, баланың эмоциональды көңіл күйіне ықпалын тани отырып, гиф суреттерде ұлттық құндылықтарды насихаттау маңызды.

Жоғарыда атап өткен балаларға арналған бірнеше медиаөнімдердің баланың дамуы мен қалыптасуына, тілдік ортасына ықпалының да болатыны сөзсіз.

Ғалым Н. Уәлидің тілдік орта ұғымына берген анықтамасында: «Тілдік орта – лингвоэкологиялық зерттеулердің түпқазығы болып саналатын қоғам мүшелерінің тілдік санасының қалыптасуына ықпал ететін, тілдік жүйенің жай-күйі мен сол тілді қолданудың қоғамдық-тілдік тәжірибесі, тілдің қоғамдағы болмысына, оның дамуы мен қызмет етуіне әсер ететін экономикалық, идеологиялық, мәдени, әлеуметтік-психологиялық, этнопсихологиялық факторлардың жиынтығы. Тіл – адамның тіршілік ортасы, белгілі бір қоғамдастықтың, ұлттық ұжымның рухани тіршілік ортасы. Адамдардың да рухани дамуы ана тілі деп аталатын тілдік ортаның сау-саламаттығына тікелей тәуелді» - деп көрсетіледі [1, 20-б.].

Демек, тілдік ортаның баланың қоршаған ортада таза, әрі сауатты сөйлеуінің негізі ғана болып қоймай, тілдік санасының қалыптасуына, рухани дамуына ықпал мол. Мұндағы сана терминінің қолданысы философия мен психология нысанында қарастырылып келсе, бүгінде сананың тілмен байланысы, оның біртұтас мағына ретіндегі көрінісі психолингвистика, лингвомәдениеттану, когнитивті лингвистикада қолданыста. Сана ұғымының табиғаты өте күрделі. Философиялық, психологиялық сөздіктердегі сана ұғымына берілген анықтамалар төмендегідей болып келеді:

Сана – объективті шындықты бейнелеудің адамға тән жоғары формасы, оның дүниеге және өзіне адамдардың қоғамдық-тарихи қызметінің жалпыға бірдей формаларының жанама түрдегі қатынасының тәсілі. Сана – объективті дүниені және өзінің жеке болмысын ой елегінен өткізуге белсене қатысатын адамның психологиялық процестері бірлігін көрсетеді. Ол адамның еңбек, қоғамдық-өндірістік қызметі процесінде пайда болады және сананың өзі сияқты байырғы тілмен айтарлықтай байланысты делінсе [2, 370-б.], ал психологиялық анықтамаларда «сана – психика дамуының жоғары сатысы, мидың бір бөлшегі. Ол адамдардың қоғамдық-тарихи әрекетінің жалпыға бірдей формаларымен сипатталатын объективтік әрекетке қатысты адамға тән амал. Сана – әлемнің объективтілік заңдылықтары, қасиеттері мен мүмкіндіктері жайлы біліммен дүниеге деген көзқарас» [3, 36-б.].

Сана ұғымы қай тұрғыдан болмасын адамға тән құбылыс. Ол адамның әлем жайлы түсінігінен, танымынан, бейнесінен тұрады. Ол тіл арқылы жүзеге асырылады. Сондықтан «тіл» мен «сана» деген күрделі ұғымдар «тілдік сананы» қалыптастырады. Тілдік сана адамның дүниеге келген сәтінен бастап пайда болып, толығып отырады. Ғалымдар зерттеулерінде тілдік сананы сәби дүниеге келіп алғашқы дыбыс шығаруымен байланыстырады. Алғаш дүние есігін ашқан нәресте жылау арқылы өзінің психикалық жай-күйін білдіреді, ол санасында жатталған бейнелерді көрген кезде гуілдеп дыбыстар шығарады. Бұл – тілдік сананың алғашқы формасы деп көрсетіледі.

Жалпы алғанда адамдарда тілдік сана бірдей болмайды. Әр тұлғаның өзіндік танымы, көзқарасы, сөйлеу мәнері, ойлауы арқылы тілдік санасы да түрліше болады. Адамдарға ортақ тілдік сананың болуына менталитет, стереотиптер ықпал етуі мүмкін.

Сондықтан медиаөнімдер баланың тілдік ортасының, тілдік санасының дұрыс қалыптасуына, ұлт құндылықтарын насихаттауға бағытталуы маңызды.

Әр ұлттың өз ұлттық құндылықтары болады. Құндылық – объектінің жағымды немесе жағымсыз жақтарын білдіретін философиялық-әлеуметтік ұғым. Құндылықтар қоғам үшін ең

маңызды деген әдет-ғұрыптар, нормалар мен мән-мағыналар қызметін өзіне бағындырады және реттейді. Құндылықтар адам мүддесінің объектісі бола тұра, әлеуметтік, заттық ортадағы күнделікті тіршілікте бағыт беру рөлін атқарады. Адам өзін қоршаған заттық және рухани әлемді құндылықтар арқылы бағалайды. Оның шынайы өмірге құндылықтық қатынасы тек сана негізінде болуы мүмкін. Сондықтан саналы ұрпақ тәрбиелеу арқылы ұлттық құндылықтарын дәріптей аламыз, бойларына сіңіреміз.

Ұлттық құндылықтарды насихаттайтын бірден бір – телеарна бағдарламалары екені белгілі. Ғалым К. Қабылғазы: «Теледидардың пәрменді тәрбие құралы екендігін айтып жатудың өзі артық. Бұл процесс өз ерекшелігіне байланысты жүзеге асады. Көптеген хабарлар мен ақпараттар өздігінен тәрбиелік мәнге ие болады да әрі тыңдарманға жағымды әсер етеді. Сонымен қатар, жасөспірімдер мен балаларға арналған арнайы хабарлардың танымдық деңгейі жоғары болумен бірге, жас ұрпақтың тәрбиесіне де оң ықпал етуін естен шығармаған абзал» [4, 57-б.]. Жас жеткіншектердің бойында отаншылдық рухын қалыптастыру, үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуге тәрбиелеу де күн тәртібінен түскен емес. Қысқа ғана ақпараттық хабар болсын, талдамалы үлкен бағдарлама болсын, мейлі шағын жарнама ролигі болсын, онда тәрбиелік пен талғам болуға міндетті.

Әрі балаларға арналған медиаөнімдер дүниетанымдық тұрғыдан қосымша әлеуметтендіруші құрал ретінде де қарастырылады және ол соған қызмет етуде.

Біздің елімізде балалар контентінің қолданысы мен балалар үшін оның тиімділігін білу мақсатындағы түрлі зерттеу жұмыстары жүргізіліп отырғанын көруге болады. Мәселен, бір ғана Қазақстандық қоғамдық даму институтының зерттеулер қатарында балалар контентіне талдамалар жасалған. Ол «Қазақстандағы балаларға арналған контентті зерттеу» атты талдамалы зерттеу-баяндамасы ретінде ұсынылған, онда кешенді зерттеулер жасалып, контент-талдау, сараптамалық бағалау жұмыстары жүргізілген [5].

Балалар бағдарламалары – әлем бойынша қабылданған термин. Жас көрермендер аудиториясына бағытталған бағдарламалардың жүйесі ескеріледі. Мақсаты – жеткіншектерге жан-жақты тәрбие және білім беру. Формасы – қызықты болу. Балалар телехабары алуан түрлі хабарларды қамтиды: ақпараттық, публицистикалық, ғылыми-танымдық, оқыту, сондай-ақ ойын, көркемдік, документальдық. Әлем бойынша, жас көрермендер аудиториясына қатысты көптеген зерттеулер жүргізілген. Ең алғаш Г.В. Абросимов өзінің «Особенности современной советской периодики для детей» кандидаттық диссертациясында жас көрермендер мен бұқаралық ақпарат құралдарының қарым-қатынасы аясында зерттеу жүргізді [6].

Отандық балаларға арналған телеөнімдер турасындағы зерттеулер қатарына Ғ. Ыбыраеваның теледидардағы балалар хабарының типологиясына арналған ғылыми еңбегін [7], балаларға арналған қазақтіліді контенттердің саны турасындағы пікірлерді [8], Б.Қ. Айтбаеваның жас көрермендер аудиториясын зерттеуі [9], Д.С. Анарбаевның қазақ мультфильмінің қарлығашы Әмен Қайдардың туындылары туралы зерттеулері [10], т.б. атап өтсек, осы тақырып аясының орыс тілді зерттеулерде де көрініс беріп отырғанын байқауға болады. Олардың бірнешеуін тізбектей көрсетсек: О.А. Медведева «Телепрограммы для детей гионоличества: тематика, визуальная структура, особенности восприятие» [11], Е.Ю. Бычкова «Популярные телепрограммы для подростков» [12], М.С. Мыгал «Программная политики детских каналов России: особенности распределения телевизионного контента в сетке вещания, жанрово-тематический состав, целевая аудитория» [13], Т.Ю. Гартман «Особенности нравственного воспитания детей средствами ТВ» [14].

Сондай-ақ, ЮНИСЕФ журналистерге балалардың құқықтарына нұсқан келтірмей, қоғамдық мүдделерге қызмет етуге мүмкіндік беретіндей балалар мәселелері туралы

хабарлауға көмектесетін қағидаттар мен нұсқаулар мына сайтта (<https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines>) бар [15].

Балалар мен жасөспірімдер туралы хабарлайтын журналистерге, хабар таратушыларға және БАҚ ұйымдарына арналған ресурстар тізімі (<https://www.publicmediaalliance.org/tools/children/>) [16], Ақпараттық, танымдық журналында балалар мен жасөспірімдерге арналған зерттеулерді жариялайды. Онда балаларға тұтынушы ретінде зор көңіл бөледі. Балаларға арналған медиаөнімдер беріледі (Journal of Children and Media) <https://www.tandfonline.com/journals/rchm20> [17]. Жаңалықтың балалар мен жасөспірімдердің тұлғалық ерекшеліктеріндегі рөлін зерттеу [18], балалар басылымының баспасөздегі рөлі мен маңызы турасындағы ғылыми мақалалар қатарымен танысуға болады [19].

Талдау мен нәтижелер

Ақпараттың берілуі күн санап қарыштап дамыған заманда балаларға арналған медиаөнімдер аса бір қажетті, әрі өміріміздің ажырамас бөлшегі ретінде қаралуы тиіс. Медиаөнімдердің баланың тілдік ортасының қалыптасуына күнделікті бала тәрбиесіне, оның ой-өрісінің дамуына ықпал етуші аса пәрменді құрал бола алатыны сөзсіз. Сол себепті балаларға арналған медиаөнімдерге деген маңыздылықтың артуы орынды. Балалар контентін құрайтын өнімдердің тілдік ортадағы қолданысы қандай болуы қажет? Олар бала тілінің тез, әрі анық шығуына қаншалықты ықпал ете алады деген мәселе түйінді.

Мәселен, ғылыми ойларда телеарнада берілетін хабардың құндылығы турасында былайша пайымдайды: «Телеарнада берілетін хабардың құндылығы – көрерменнің талап-сұранысын қанағаттандыру. Оның мазмұны фантастикалық таңғалыстан емес, әлеуметтік-мәдени демократиялық сипатпен өлшенеді. Осы орайда, әр хабардың ішкі құрылымы мобильді тілдесу нәтижесінде өзектеледі. Себебі, хабарға қатысушылар да, көрермендер де психоэмоционалды көңіл-күйде отырады. Сырт көрермендер алыстан қауышып, ортақтастық танытса, ішкі қонақтар ықпалды әсерге ие. Олардың тапқырлығы, дәстүрлі сөзгерлігі, білімділігі қашықтықты жойып, ойлау логикасын сабақтастырады. Адамның көз алдындағы көрініс пен құбылыс тек қана сүйіспеншілік тудырып қана қоймай, ой бірлігіне жетелеп, өнерге, сөз құдіретіне шешендік қабілетке, шеберлік қасиетке саналық өзгерістер тудырады» [20, 9-б.].

Балаларға арналған телеөнімдер турасында айтпас бұрын оның берілуін жолға қоятын телеарналар қатарының да маңыздылығын ескеру қажет. Біздің елімізде балаларға арналған бірден-бір арна – «Балапан» телеарнасы болып отыр.

БАЛАПАН – алғашқы отандық балалар арнасы. «Балапан» телеарнасында ертегілер мен мультфильмдердің кейіпкерлері балдырғандармен қазақ тілінде сөйлеседі. Күн сайын балалар өздерінің сүйікті кейіпкерлерінің бастан кешірген қызықты оқиғаларын тамашалап, ән шырқап, билеп және қазақша сөйлеп үйренеді. Телеарнаның басты мақсаты – өскелең буынның бойында ұлттық және мәдени құндылықтарды қалыптастырып, Отанға деген сүйіспеншілік, үлкенге құрмет көрсетуді сіңіру. Арнаның мақсатты аудиториясы 3–10 жас аралығындағы балаларға арналған. Телеарнада балалардың тілдік ортасын қалыптастыратын отандық бағдарламалар көп деп айта аламыз. Бағдарламалардың басым көпшілігі аударма. Болашақта осыған назар аударса.

Бұдан өзге де біздің кішкентай көрермендерімізге қолжетімді телеарналар да бар. Оларды тізбектей атап өтсек:

МУЛЬТ – кішкентай бөбектерге арналған ресейлік мультфильмдер арнасы. Телеарна эфирінен соңғы кездегі танымал мультсериалдар, балалар анимациясының хиттері, сондай-ақ, «Союзмультфильм» мен «Гостелерадиофондтың» классикасы көрсетіледі. Ата-аналар МУЛЬТ телеарнасына баласын сеніп тапсыра алады. Өйткені, мұнда ешқандай агрессиялық

ақпараттар, ешқандай жарнама жоқ. Арна контенті мұқият таңдалып, жастары 1,5–6 аралығындағы бүлдіршіндерге арналған.

КАРУСЕЛЬ – балаларға арналған «Карусель» телеарнасы. Біріншіарна мен ВГТРК бірлесіп құрған, осыған дейін кеңінен танылған «Теленяня» мен «Бибигонның» базасында құрылған. Эфирден қос арнаның қызықты хабарларын тамашалап, сонымен қатар, жаңа жобалар мен жаңа жүргізуші-балалармен таныса алады. Арна жас көрермендерге білім нәрімен сусындатуды көздейді.

CARTOONNETWORK – балаларға арналған мультипликациялық арна. «CartoonNetwork» эфирі заманауи, динамикалық, көңілді кейіпкерлердің әрекеті баяндалатын қызықты мультфильмдерді ұсынады.

NICKELODEON – Балалар мен жасөспірімдерге арналған танымал арналардың бірі болып саналады. «Nickelodeon» арнасында балалар шоуы, пайдалы хабарлар, спорттық жарыстар және қызықты викториналар көрсетіледі. Арна бірнеше тақырыптық блоктар бойынша жұмыс жасайды: «Программы дошкольникам», «Мультипликация», «Кино и спектакли» және «Игры и конкурсы». Телеарнаны орыс және ағылшын тілдерінде тамашалауға болады. Тілді ауыстыру үшін алдымен арнаны қосып, басқару пультіндегі жасыл түсті STB нүктесін басып, мәзірдің «Доступные языки» бөліміне өтесіз. Кейін қалаған тіліңізді таңдап, «OK» нүктесін басасыз.

«TiJi» – жасы 2–7 аралығындағы бүлдіршіндердің психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, жасақталған балалар арнасы. «TiJi» балдырғандардың балаң түсінігіне сай, олардың қоршаған ортаны танып-білуіне көмектеседі. Мейірім шуағына толы арна материалдары танымдық фильмдерден, мультфильмдер мен қуыршақтар ойнайтын бағдарламаларға толы.

Байқағанымыздай, бұлардың ішінде тек біреуі ғана отандық арна. Қазақ мультфильмдерінің кішкентай көрермендерінің біртіндеп көбейіп келе жатқанына, әрине, қуаныштымыз. Алайда, бөтен елдің кейіпкерлерін үлгі тұтып жүрген балақайларымызға отандық өнімдер өз қаһармандарымызды қаншалықты насихаттап, олардың жүректеріне жеткізіп жүр? Бүгінгі қазақ мультфильмдеріне қандай кейіпкерлер жетіспейді? Осындай ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеудің басты құралдарының бірі – теледидар десек, осы ақпарат көзінің балаларға арналған отандық мультфильмдерді күнделікті эфирге шығаруы қанша уақытты, нақтырақ айтсақ күніне қанша рет көрсетілуі маңызды болып отыр.

Теледидар кеңістігіндегі ақпараттардың берілуі тікелей медиамәтіндер қолданысымен байланысты. Медиамәтін – күрделі мәтін. Себебі, мәтінде ойлау процесімен қатысты белгілермен қатар (стереотип, эталон, ассоциация), ұлттық-мәдени код құрылғылары (миф, символ, этномаркерлі таңбалар), бейнелеуші тілдік таңбалар (метафора, фразеологизм, паремиялогиялық қолданыстар) қатар жұмсалады. Мұндай мәтіндер белгілі бір прагматикалық мақсатты көздегенде, жасырын оймен жеткізуге бағытталғанда қолданылады.

Медиамәтіндердің ақпараттық қызметін айрықша бөліп көрсетуге болады. Сондай-ақ, аудиторияға бағытталған медиамәтін ақпараттық қызметі арқылы мойындату, пікірін өзгерту, мәжбүрлеу, шаттандыру, кінәлау қызметтері арқылы ықпал ете алады.

Медиамәтін – жекелеген адамның өнімін ғана танытпайды, оның ұжымдық сипаты басым. Онда материал жинаушы, мәтін мазмұнын жазушы, оны өңдеуші, көркемдеуші, таратушы тұлғалардың өнімдері біріктіріледі. Сонымен, қорыта келгенде, медиамәтін – әртүрлі семиотикалық кодтарды (вербалды, бейвербалды, медиалық) біртұтас коммуникативті қатынасқа біріктіретін көпдеңгейлі интегративті таңба және ол өзінің мазмұндық, құрылымдық, таңбалық құзіреттілігіне қарай ашық мәтін ретінде қолданылады.

Бұқаралық коммуникация ақпараттық байланыстың күрделі үдерісі болғандықтан автор, адресат, код, арна, мәтін, мәнмәтін, кері байланыс, әсерлілік, коммуникациялық пиғыл

элементтерінің арақатынасын сақтау басты маңыздылыққа ие болады. Сондықтан аталмыш элементтер медиамәтін типологиясын жасауға басты критерийлер болып саналады.

Медиамәтіннің басты белгілеріне мыналар жатады:

1. Адресант пен адресат арасында өзара байланыстың болуы. Осы белгінің негізінде медиамәтін коммуникация белсенділігін танытады. Осы белгіге орай мәтіннің мазмұны мен сапасы анықталады

2. Коммуникация барысында өзара контекстінің болуы орын алуы медиамәтіннің сапалы болуына ықпал етеді.

3. Ақпараттың берілуі мен оның мәтінді беру формасы (ауызша немесе жазбаша).

4. Медиамәтіндегі қарым-қатынастың ресми немесе бейресми формасының болуы. Бұл аталған белгілер медиамәтінді кең ауқымда тануға мүмкіндік береді.

Бала көзімен көргенге тәуелді. Бала не көрсе соны қайталайды. Барлық бала көзін ашқаннан бастап мультфильм көруді әдетке айналдырады. Мультфильмнің бала психикасына әсері зор екені дәлелденген. Мұндағы ең бастысы – баланың мультфильм көріп отырғандағы көңіл-күйін бақылау керек, егер бала жақсы, іші позитивті эмоцияларға толы мультфильм көрсе, оны көріп болғаннан кейін бала көтеріңкі көңіл күйде жүреді. Ал егер бала іші агрессиялы қорқынышты көріністерден құрылған мультфильмді көрсе бала бойында да сөзінде де іс-қимылында да агрессия пайда болады деп атап көрсетеді психологтар.

Адам мен ақпарат арасындағы байланыстың сан қырлы сипаты жаңа ұғымдарды, ғылыми терминдерді дүниеге әкелуде.

Медиапсихология, медиамәдениет, медиабілім, медиаиммунитет солардың бір парасы ғана. Осының бәрі ақпараттың адам өміріндегі маңызын дәлелдейді. Медиаақпараттың мазмұны адамның санасына тікелей әсер етеді, оның іс-әрекетін, талғамы мен дағдысын, айналасындағы құбылыстарға беретін бағасын бағыттай алады.

Соңғы уақытта телевизияға қатысы бар медиапсихология деген термин жиі айтылып жүр. Негізгі қарастыру нысаны – телевизиялық өнімдердің көрерменге әсері, оны қабылдауы, содан болатын мінез-құлқындағы өзгерістер.

«Теледидар алдында отырған адамның алатын әсері соншалықты жеңіл, әрі қарапайым келе ме? Сіз білмейсіз? Оны әншейін сараптай салмайсыз. Дегенмен де кейбір жағдайларда аудитория көңіл-күйін алдын-ала болжауға болады. Сол арқылы шабыттанып еңбектенесіз. Психологтардың өзі әртүрлі пікірлер айтады. Оған көптеген себептер де бар», - деп атап көрсетеді Г. Әбілдина [21, 57-б.].

Балаларға арналған телеөнімдерден өзге танымдық роликтер қатары да көрініс беріп келеді. Алайда, You Tube желісінде жүктелген балаларға арналған танымдық видео-роликтер негізінен мектеп жасына дейінгі балаларға арналып берілген. Мұндай өнімдерде баланың бейнені көре отырып сөзді дұрыс қайталап айтуына ерекше басымдылық беріледі. Сонымен қатар балаларға күнделікті өмірлеріне қажетті деген (жол ережелерін есте сақтау) қысқа роликтер ұсынылуда. Түрлі бейне роликтер арқылы тілді үйретудің түрлі әдістері де қамтылады. Бір ұлтты екіншілерінен ерекшелендіріп тұратыны оның: тілі, ертегілері, мақал-мәтелдері, лиро-эпостық және батырлар жырлары, әдет-ғұрпы, салт-санасы, менталитеті, мәдениеті, өнері, тағамдары, ұлттық қолөнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттері. Осылардың бәрі – ұлттық құндылықтарға жатады. Дегенмен, балаларға арналған әлеуметтік-танымдық роликтер қатарын арттыруды назарда ұстау маңызды болмақ деп білеміз.

Ал жасөсірімдерге арналған контент санын арттыруды жолға қою қажеттілік екені байқалады.

Балаларды қызықтыру үшін пайдаланылатын СІҒ анимациялық суреттер қатары да жиі қолданыста келеді. Мұндай форматтағы суреттерде кескіндер жылжиды. Анимациялық суреттердің қозғалысы балалардың назарын аудартады, сөздік қорын ұлғайтуға, әрі қызықты

ақпараттар беруге көмектеседі. Ұлттық сипаттағы сөздер гифкөптеп орын алса, баланың визуальды қабылдауы мен ойқорытуына оңды ықпал етеді.

Қазірде балалар контенті «Тик Ток» әлеуметтік желісі арқылы толығып отыр. Ол қысқа музыкалық бейнелерді, тікелей эфирді жасауға және түрлі хабарларды алмасуға мүмкіндік беретін болғандықтан қолданыс аясы артуда. Алайда, әлеуметтік желілерді орынсыз пайдаланбау үшін шектеу жасау мәселесі де көтеріліп жүр. Дегенмен, заманауи медиакөңістікте әлеуметтік желілерді (Тик-Ток) тиімді танымдық мақсаттарда қолдана білудің де нәтижелі тұстары көрсетілуде.

Қорытынды

Бүгінгі қоғамда балалар болашағы мен олардың салауатты да сауатты болып қалыптасуына ықпал ететін факторларды жіті қадағалап отырудың қажеттілігі артып отыр. Ол факторлар арасында тілдік ортаның ықпалы басым. Тілдік ортаның дұрыс қалыптасуында медианың орнын ерекшелеп атауға болады. Баланың тілдік ортасының тазалығы мен тілдік санасының дұрыс қалыптасуында медиаөнімдерге баса назар аудару қажет болмақ.

Зерттеу мақаласында назарға алынған телебағдарламалар, танымдық роликтер, гиф суреттер сынды медиакөңістіктегі балаларға арналған медиаөнімдердің ұлттық таным мен талғамды қалыптастырудағы орнын тани білудегі қажеттілігі байқалды. Сонымен қатар аталған медиаөнімдер баланың тұлғалық дамуында, атап айтқанда, қабылдауы мен сөйлеуінде маңызды.

Зерттеу нәтижелері аясында төмендегідей ой-қорытындылар жасауға болады:

- Баланың қабылдауы мен сөйлеуіне қолайлы қысқа танымдық роликтер мен гиф мәтіндердің ұлттық, танымдық тұрғыда насихатталуы маңызды;
- балаларға арналған әлеуметтік-танымдық роликтер қатарын арттырудың қажеттілігі сұранып отырғанын байқауға болады;
- балаларға арналған медиаөнімдер қатарын мектеп мектеп жасына дейінгі өнімдер құрап отырғандығы байқалады, ал жасөспірімдерге арналған өнімдер аздық етеді, сол ретте мектеп жасындағы жасөспірімдерге арналған контенттің қажеттілігі көрініп отыр.

Дегенмен, зерттеу-бақылау нәтижелері бойынша әлі де болса балаларға арналған медиаөнімдердің, әсіресе әлеуметтік-танымдық роликтер қатарын арттырудың қажеттілігін байқауға болады. Бұл тұста баланың жас ерекшелік деңгейлері де ескерілуі маңызды болмақ. Байқағанымыздай, балаларға арналған медиаөнімдердің басым бөлігі бастауыш мектеппен мектеп жасына дейінгі аралықты қамтиды, ал жасөспірімдерге арналған өнімдер қатары аздық етеді.

Сондықтан, қай кезеңде болмасын қоғамдағы жеке тұлға баланың дамуы мен қалыптасуы, тілдік ортасының дұрыс жетілуі назарда болуы маңызды. Ол бала келешек қоғамның толыққанды бір мүшесі ретінде көрінуі үшін алғашқы кезеңдегі тәрбие мен білімнің, ортаның күшті ықпалы болатындығын естен шығармаған жөн деп білеміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: монография. – Алматы: Қазақ тілі, 2021. – 427 б.
2. Философиялық сөздік. – Алматы: Қазақстан энциклопедиясы, 1996. – 525 б.
3. Мещеряков Б.Г., Зинченко В. Психологическая энциклопедия. – М.: Прайм-Еврознак, 2009. – 811 с.
4. Қабылғазина К. Хабар технологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 76 б.
5. Қазақстандағы балаларға арналған контентті зерттеу: талдамалық баяндама. – Астана: Қазақстандық қоғамдық даму институты КеАҚ, 2023. – 182 б.

6. Абросимов Г.В. Особенности современной советской периодики для детей: автореф. ... канд. филол. наук. – М., 1973. – 18 с.
7. Ыбыраева Ф. Республикалық теледидардағы балалар хабарының типологиясы: филол. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2007. – 130 б.
8. Елімізде балаларға арналған қазақтілді контент көбейіп келеді. [Электронды ресурс]. URL: <https://abai.kz/post/165915> (қаралған күні 28.03.2024)
9. Айтбаева Б.К. Жас көрермендер аудиториясының зерттелуі // ҚазҰУ Хабаршысы. Журналистика сериясы. – 2013. – №1 (33). – Б. 156–160.
10. Анарбаева Д.С. Қазақ мультфильмінің қарлығашы Әмен Қайдардың туындыларындағы бейнелеу кеңістігі мен кейіпкерлер. [Электронды ресурс]. URL: <https://www.gmirk.kz/kk/nauka/issledovaniya/48-aza-multfilmini-arly-ashy-men-ajdardy-tuynдыларында-y-bejneleu-ke-istigi-men-kejipkerler> (қаралған күні 18.04.2024)
11. Медведева О.А. Телепрограммы для детей гионоличества: тематика, визуальная структура, особенности восприятия. – М.: Наука, 2007. – 356 с.
12. Бычкова Е.Ю. Популярные телепрограммы для подростков // Журналистский вестник. – 2015. – №4. – С. 179–182.
13. Мыгал М.С. Программная политика детских каналов России: особенности распределения телевизионного контента в сетке вещания, жанрово-тематический состав, целевая аудитория // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2014. – Том 22, №13. – С. 223–233.
14. Гартман Т.Ю. Особенности нравственного воспитания детей средствами ТВ. – М.: Издательство Академия медиаиндустрии, 2015. – 140 с.
15. Guidelines for journalists reporting on children. [Electronic resource]. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines> (date of access 18.04.2024)
16. Journalism & Children tools. A list of resources for journalists, broadcasters and media organisations reporting on children and young adults. [Electronic resource]. URL: <https://www.publicmediaalliance.org/tools/children/> (date of access 18.04.2024)
17. Journal of Children and Media <https://www.tandfonline.com/journals/rchm20>
18. Ponte M.C. Introduction: Researching the roles of news in children's and young people's identities // Journal of Audience and Reception Studies. – 2014. – Vol. 11, Issue 1. – P. 99–107.
19. Usmonhodjaeva M.A. The role of methods in teaching and learning process in modern education. [Electronic resource]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-and-importance-of-childrens-publications-in-the-press> (date of access 18.04.2024)
20. Абдраев М.К. Телехабар жасау технологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 162 б.
21. Әбілдина Ф. Телевизия өнері: теориясы мен технологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 390 б.

REFERENCES

1. Uali N. Qazaq soz madenietinin teorialyq negizderi [Theoretical foundations of Kazakh speech culture]: monografia. – Almaty: Qazaq tili, 2021. – 427 b. [in Kazakh]
2. Filosofialyq sozdik [Philosophical Dictionary]. – Almaty: Qazaqstan enciklopediasy, 1996. – 525 b. [in Kazakh]
3. Mesheriakov B.G., Zinchenko V. Psihologicheskaja enciklopedia [The Psychological Encyclopedia]. – M.: Praim-Evroznak, 2009. – 811 s. [in Russian]
4. Qabylgazina K. Habar tehnologiasy [Message technology]. – Almaty: Qazaq universiteti, 2011. – 76 b. [in Kazakh]
5. Qazaqstandagy balalarga arналған kontentti zertteu: taldamalyq baiandama [Content research for children in Kazakhstan: analytical report]. – Astana: Qazaqstandyq qogamdyq damu instituty KeAQ, 2023. – 182 b. [in Kazakh]
6. Abrosimov G.V. Osobennosti sovremennoi sovetskoi periodiki dlia detei: avtoref. ... kand. filol. nauk. [Features of modern Soviet periodicals for children: abstract.] – M., 1973. – 18 s. [in Russian]

7. Ybyraeva G. Respublikalyq teledidardagy balalar habarynyn tipologiasy: filol. gyl. kand. ... dis. [Typology of children's broadcasting on Republican television: dis.] – Almaty, 2007. – 130 b. [in Kazakh]
8. Elimizde balalarga arналған qazaqtildi kontent kobeip keledi. [Electronic resource]. URL: <https://abai.kz/post/165915> (date of access 28.04.2024) [in Kazakh]
9. Aitbaeva B.Q. Jas korermender auditoriasynyn zerttelui [The study of the audience of young spectators] // QazUU Habarshysy. Jurnalistika seriasy. – 2013. – №1 (33). – B. 156–160. [in Kazakh]
10. Anarbaeva D.S. Qazaq multfilminin qarlygashy Amen Qaidardyn tuyndylaryndagy beineleu kenistigi men keiipkerler [Visual space and characters in the works of the Kazakh cartoon swallow Amen Kaydar]. [Electronic resource]. URL: <https://www.gmirk.kz/kk/nauka/issledovaniya/48-aza-multfilmini-arly-ashy-men-ajdardy-tuyndylarynda-y-bejneleu-ke-istigi-men-kejiipkerler> (date of access 18.04.2024) [in Kazakh]
11. Medvedeva O.A. Teleprogrammy dlia detei gionolichestva: tematika, vizualnaia struktura, osobennosti vospriatia [TV programs for children of the youth: subject matter, visual structure, features of perception]. – M.: Nauka, 2007. – 356 s. [in Russian]
12. Bychkova E.Iu. Populiarnye teleprogrammy dlia podrostkov [Popular TV programs for teenagers] // Jurnalistskiy vestnik. – 2015. – №4. – S. 179–182. [in Russian]
13. Mygal M.S. Programmnaia politika detskih kanalov Rossii: osobennosti raspredelenia televizionnogo kontenta v setke veshania, janrovo-tematicheskii sostav, celevaia auditoria [The program policy of children's channels in Russia: features of the distribution of television content in the broadcast network, genre and thematic composition, target audience] // Nauchnye vedomosti Belgradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria: Gumanitarnye nauki. – 2014. – Tom 22, №13. – S. 223–233. [in Russian]
14. Gartman T.Iu. Osobennosti nraivstvennogo vospitania detei sredstvami TV [Features of moral education of children by means of TV]. – M.: Izdatelstvo Akademia mediaindustrii, 2015. – 140 s. [in Russian]
15. Guidelines for journalists reporting on children. [Electronic resource]. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/ethical-guidelines> (date of access 18.04.2024)
16. Journalism & Children tools. A list of resources for journalists, broadcasters and media organisations reporting on children and young adults. [Electronic resource]. URL: <https://www.publicmediaalliance.org/tools/children/> (date of access 18.04.2024)
17. Journal of Children and Media <https://www.tandfonline.com/journals/rchm20>
18. Ponte M.C. Introduction: Researching the roles of news in children's and young people's identities // Journal of Audience and Reception Studies. – 2014. – Vol. 11, Issue 1. – P. 99–107.
19. Usmonhodjaeva M.A. The role of methods in teaching and learning process in modern education. [Electronic resource]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-and-importance-of-childrens-publications-in-the-press> (date of access 18.04.2024)
20. Abdraev M.K. Telehabar jasau tehnologiasy [Technology of television broadcasting]. – Almaty: Qazaq universiteti, 2014. – 162 b. [in Kazakh]
21. Abildina G. Televizia oneri: teoriasy men tehnologiasy [Television art: theory and technology]. – Almaty: Qazaq universiteti, 2012. – 390 b. [in Kazakh]